

Retrospektív konverzió

Az amerikai könyvtárak az 1970-es évek óta dolgoznak cédulakatalógusaiknak gépi formára való alakításán. A retrospektív konverzió ma is folyik. Igen kevés könyvtárban vannak teljesen készen ezek a munkák, sőt van, ahol még el sem kezdték, így a téma nemcsak idehaza, hanem még a tengerentúl is aktuális.

A kötetben a téma különböző oldalaival foglalkozó tanulmányokat gyűjtötték össze. A szerkesztő szándéka az volt, hogy az általánostól indulva, a konkrét megvalósulásokon át újra az általánosítható elméleti részekhez jusson el az olvasó. A retrospektív konverzió végrehajtásának látszólag sok, valójában három alapvető módja van:

- a munkák elvégezhetőek a könyvtárban, a könyvtár munkatársaival;
- végezheti egy erre szakosodott, kereskedelmi alapon dolgozó cég;
- a kettő kombinálható.

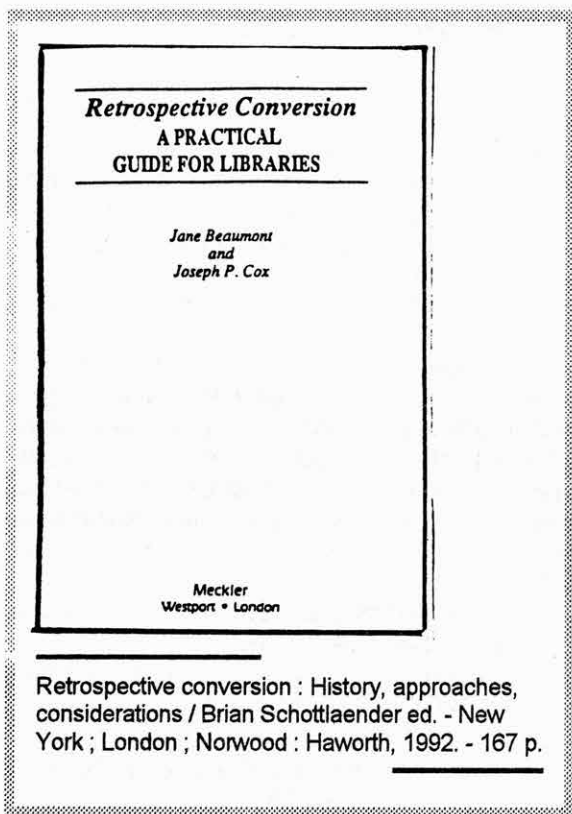
A kötet mindhárom lehetőség előnyeit és hátrányait igyekszik bemutatni.

Akárhogyan fogjanak is hozzá, a katalógusok adatainak géppel olvasható formátumra való átvitele munka- és költségigényes folyamat, ezért célszerű csak egyszer, de akkor jól elvégezni. Minél jobban figyelünk tehát a tervezésre, annál nagyobb a sikeres munka esélye, ezért a tervezés mindegyik tanulmányban hangsúlyos kérdés.

A kötet első két írása történeti jellegű. Az első a retrospektív konverzió 1980 és 1990 közötti irodalmát tekinti át. A több mint 200 tételt tartalmazó összeállítást a következő témák szerint csoportosították: általános témák; mintavétel; szabványok és minőségellenőrzés; költségelemzés és pályázatok; opciók, vendork és termékek; speciális aspektusok; speciális formátumok, dokumentumtípusok; nemzetközi összefüggések; egyébek; a téma bibliográfiái.

A Kongresszusi Könyvtár PREMARC fájlljai a könyvtár 1896 és 1968 közötti állományát, mintegy öt millió tétel (könyvek, folyóiratok, térképek, mozgófilmek, hangfelvételek stb.) feldolgozását jelenti. Az írás felvázolja a PREMARC létrehozásának történetét, de a munkával kapcsolatban érintéskelteti, hogy manapság kérdéses, van-e piaca ennek az igen nagy állománynak. Gondot okoz, hogy a terjesztéséhez egyelőre nem áll rendelkezésre

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetőek.

Retrospective conversion : History, approaches, considerations / Brian Schottlaender ed. - New York ; London ; Norwood : Haworth, 1992. - 167 p.

zésre megfelelő szoftver, és jogi problémák is akadályozhatják a korlátlan hozzáférést. Ráadásul a PREMARC-ban feldolgozott anyag duplikálja az OCLC állományainak egy részét.

A következő fejezetben az „Esettanulmányok” összefoglaló cím alatt közölt cikkek akár a „(Különböző) Megközelítések” címszó alatt is megjelenhettek volna. Az első írás az Idaho Egyetem, amerikai méretekben közepesnek mondható, mintegy 2 millió kötetnyi könyvállományának konverzióját írja le.

Egy másik cikk az időszaki kiadványok retrospektív konverziójával foglalkozik az idehoinál nagyobb egyetemi könyvtárban. Konkrét rendszer és állományok kapcsán teszi ezt, de ezek elemzéséhez feltesz egy tucat olyan kérdést, amelyet más könyvtárakban is feltehetnének maguknak a gépesítéssel foglalkozó munkatársak.

A kérdések között szerepelnek a következők:

- Legyenek-e az online katalógus rekordjai hasonlóak a katalóguscédulákon rögzítettekhez?
- Milyen a meglévő cédulakatalógus, mennyire szabványos, és mennyire kell annak lennie az online katalógusnak?

- A bevitt a könyvtár vagy külső vállalkozó végezte?
- Ha a könyvtárban végzik az adatbevitt, felhasználják-e valamelyik nemzeti adatbázis rekordjait?
- Ha a könyvtárban végzik az adatbevitt, milyen kvalifikációjú könyvtárosok vegyenek benne részt?

Idehaza persze azoknak a kérdéseknek egy része másképpen vetődik fel, mindenképp a retrospektív konverzió „háttérparának” hiányában.

Az említett két írás a szerkesztő elképzelései szerint a meglévő eltérések mellett azt is hivatott bemutatni, hogy a retrospektív konverzió sok az állandó, minden körülmények között meglévő eleme.

A „Koordináció és innováció” elnevezésű fejezet első írása a kották – a legnehezebben katalogizálhatónak tartott dokumentumtípus – hét különböző intézményben, hét különböző módon elvégzett retrospektív konverzióját mutatja be, kiemelve minden esetben az ismertetett megközelítés előnyeit és hátrányait.

A fejezet másik írása azért érdemel külön említést, mert egy, a konverzió céljaira kifejlesztett mikroszámítógépes munkaállomás részletes leírását adja.

A negyedik és egyben utolsó fejezet két cikke a kötet túlnyomórészt leíró jellegű tanulmányaival szemben normatív vonásokat is hordoz. Az egyik a retrospektív konverzió során keletkezett katalógustételek minőségének, ellenőrzésének és szerkesztésének irodalmát szemléli, s olyan kérdésekre keresi a választ, mint a „milyen szabványok alapján” és „milyen áron”? Az ilyen típusú ellenőrzés szükségessége a szerző szerint vitathatatlan, viszont a szerkesztés mértéke már igencsak viták tárgya lehet, különösen ha a járulékos költségeket is nézzük. A másik írás amellet érvel, hogy az „authority control” (egységes besorolási adatok) legalább olyan fontos (sőt talán még fontosabb) az online környezetben, mint a cédulakatalógusok esetében volt.

A könyvtárgépesítés idehaza is kézzelfogható közelségbe került, de könyvtáraink zöme még a retrospektív konverzió előtt áll. Az amerikai tapasztalatok megismerése – a nyilvánvaló különbségek ellenére is – hasznos lehet. A kötet ugyanakkor nem jelenti a téma módszeres, tankönyv-kézikönyvszerű feldolgozását, inkább csak

egy-egy részkérdés alaposabb tanulmányozásához ad támpontot.

A kötet írásai megjelentek a *Cataloging and Classification Quarterly*, 14. kötet. 3-4. számában (1992).

Koltay Tibor

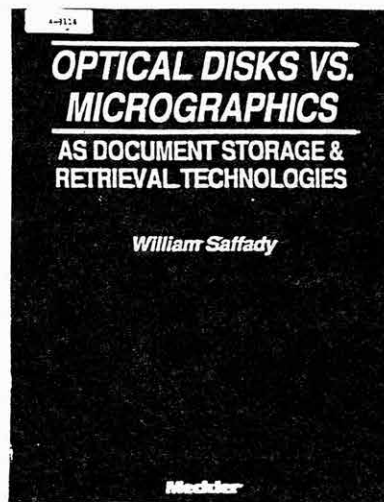
Optikai lemezek kontra mikroformák (mint dokumentumtároló és -kereső technológiák)

Ha a cím után nem azt kapja az olvasó, amit vár, azért a recenzens elnézést kér. A mellékelt címlapból látható, hogy csupán az ismertetett mű címének fordítására törekedett. Bár a bibliográfai leírás alapján az is egyértelmű, mégis hangsúlyozni kell, hogy 1988-ban megjelent műről van szó, amely nagyrészt még 1987-ben íródhatott. Szerzője *William Saffady*, aki a SUNY (State University of New York at Albany) információtudományi és -politikai tanszékén (School of Information Science and Policy) tanít különböző, az információs menedzsment témakörébe tartozó tárgyakat.

A rövid előszóból megismerhetjük a könyv megcélzott olvasóközönségét (ebbe többek között a könyvtárosok is beletartoznak), célját (a mikroformák és az optikai lemezek közötti verseny bemutatását), valamint röviden tartalmát. Mivel ennek ismertetésére valamivel részletesebben készülünk, most nem részletezzük.

Az első rész a bevezetés. Ebben a szerző először áttekinti azokat a véleményeket, amelyek összehasonlítják az optikai lemezeket és a mikroformákat. Előbb azokat idézi, amelyek szerint az új technológia alkalmas arra, hogy teljes mértékben helyettesítse a hagyományos mikroformákat. Más vélemények már nem ilyen egyértelműek, van aki a mikroformák kipróbált voltát hangsúlyozza, más azt, hogy az optikai lemezek nem feltétlenül költséghatékonyak, s hiányzik a tárolás hagyományos stabilitása is.

A szerző külön hangsúlyozza, hogy az összehasonlítóskor figyelemmel kell lenni a két rendszer létrehozásának részben eltérő céljaira. A mikrográfiai rendszereket kifejezetten a doku-

SAFFADY, William

Optical disc vs. micrographics as document storage and retrieval technologies / by William Saffady.

- Westport : Meckler, cop. 1988. - 106 p. : ill.

ISBN 0-88736-345-8

mentumok tárolására és visszakeresésére tervezték, ezek valamennyi típusa miniatürizált dokumentumképeket tárol, emberileg olvasható szöveges vagy grafikai információt tartalmazva.

Mindez csak az egyik alkalmazási lehetősége a különböző optikai lemezeknek, amelyek csak olvasható és írható/olvasható csoportra bonthatóak. A csak olvasható lemezek elsősorban publikációs eszköznek tekinthetők, tartalmuk megfelelő eszközzel olvasható. Az írható/olvasható lemezekre maga a használó vihet fel rájuk információkat billentyűzettel, szkennelvel, videokamerákkal és egyéb eszközökkel.

Míg egyes optikai lemezek közvetlen konkurenciát jelenthetnek a mikrográfiai technikáknak dokumentumtárolási és -keresési alkalmazásokban, másokat teljesen különböző piacra terveztek. Még azoknak is, amelyek alkalmasak a tárolásra és keresésre, lehet más, esetleg fontosabb alkalmazása.

A továbbiakban a szerző az egyes típusokat hasonlítja össze. Először a csak olvasható analóg videolemezekkel foglalkozik, mivel ezek jelentek meg legelőször, 1978-ban a piacon, s már ekkor is a mikrográfiai technika lehetséges alternatívájának tűntek. Vannak azonban olyan tu-

lajdonságai, amelyek korlátozzák használhatóságát. Sem Észak-Amerikában, sem a világ más részein nem olyan a TV-képernyők felbontása, amely megfelelően olvasható minőséget tudna biztosítani a szöveges információknak. Alkalmassak azonban mozgóképek rögzítésére, míg a mikroformák csak fényképeket és egyéb képes dokumentumokat tudnak reprodukálni.

A másik korlátozó tényező az, hogy csak olvasható médiáról van szó. A mesterlemez előállítása jelentős költség, s ehhez még hozzáadódhat az erre való előkészítés ára, ugyanakkor maga a folyamat meglehetősen lassú. Ezért olyan alkalmazások esetében, amikor csak néhány példányra van szükség, gazdaságossági okokból nem alkalmasak. Ezek a korlátozások nem jelentkeznek a mikrofilmek, mikrofichek, vagy más mikroformák esetében. Így ezeket a hagyományos formákat látszik érdemesnek alkalmazni olyankor, amikor valamit csak szűk felhasználói körnek akarunk eljuttatni. Meg kell említeni, hogy léteznek olyan analóg videolemez-felvevők, amelyek támogatják az egyszer olvasható optikai lemezeket. Technikai sajátosságaik miatt ezek is inkább csak a képes dokumentumok esetében alkalmazhatóak.

A továbbiakban a kompakt lemezekkel foglalkozik a szerző. Megállapítja, hogy a hangrögzítésre alkalmas CD-DA (Compact Disk – Digital Audio) és a video- és hanganyagot is tároló CD-V (Compact Disk-Video) jellegénél fogva nem lehet versenytársa a mikroformáknak, míg a CD-I (Compact Disk-Interactive) a könyv megírásakor csak kísérleti formában volt. Bár elsősorban a fogyasztói piac számára készül, s így eleve nem sok jelentősége lehet a dokumentumtárolás és -keresés szempontjából, valódi elemzést csak valódi piaci megjelenése után lehet adni.

Így a kompakt lemezek közül egyedül csak a CD-ROM-ot tekinti a részletes elemzés lehetséges tárgyának. Megállapítja, hogy nagy tárolási kapacitásával a CD-ROM nagyon alkalmas nagy adatbázisok több példányos terjesztésére, helyi mikroszámítógépes munkaállomásokon való keresésre, s így potenciálisan vonzó és költséghatékony alternatívája lehet a nagy adatbázisok távolból való elérésének.

Az ő szempontjából azonban azt tartja fontosabbnak, hogy a CD-ROM-ot néha a COM (computer-output-microfilm) alternatívájaként említik, s több könyvtár korábbi COM-katalógusát CD-ROM-katalógussal helyettesítette. Túlzott leegy-

szerűsítésnek tekinti a CD-ROM-ról festett pozitív képet, s hangsúlyozza, hogy túl gyakran figyelmen kívül hagyják a két technika közti jelentős különbségeket. A COM emberileg olvasható formát hoz létre lemezeken vagy szalagokon tárolt, géppel olvasható adatokból, míg a CD-ROM géppel olvasható adatokat tárol, ezeket később át kell alakítani emberileg olvasható formájúvá. A mesterlemez előállításának költsége, a CD-ROM esetében jelentősen meghaladja a COM-ét, és a használatához is jóval drágább munkaállomás szükséges. Egyedül a sokszorozási költségek alacsonyabbak, még hozzá jelentősen, a CD-ROM esetében. Két táblázatban összehasonlítást ad arról, mekkora 200 000, illetve 350 000 cím feldolgozásának és használatának éves költsége öt és ötven példány esetében. Bár a költségek arányai jelentősen közeledtek ez utóbbi esetben, még itt is a COM mutatkozik olcsóbbnak. (7701, illetve 30 745 dollár öt, 77 890, illetve 119 000 dollár ötven példány esetében. Az idők változását jelzi, hogy egy 2500 dolláros CD-ROM munkaállomás esetében 8086-os vagy 8088-as processzorral rendelkező IBM kompatibilis számítógéppel számol, 640 K RAM-mal, két 5.25-ös floppy-meghajtóval, monokróm monitorral és olcsó CD-ROM olvasóval. Érdekes volna számításait újra elvégezni.) Megállapítja, hogy a CD-ROM-ok ott lehetnek versenyképesek, ahol nagyobb példányszámban való terjesztésre van szükség. Harmadikként az írható/olvasható optikai lemezekkel végez el összehasonlítást a szerző. Ezeket a rögzítés szempontjából közvetlenül a mágneses médiákkal, például a mágnesszalagokkal tartja versenyképesnek, a COM-mal és hasonló rendszerekkel inkább csak közvetetten.

Dokumentumtároló eszközként egyes alkalmazásokat tekintve, már inkább versenytársaknak minősíti az optikai lemezeket, szemben a mikrográfiai rendszerekkel. Véleménye szerint az optikai lemezek nem alkalmasak a mikrográfiai alkalmazások helyettesítésére olyan esetekben, amikor inaktív rekordokat kell hosszú ideig tárolni. Aktív információtároló és -kereső eszközként a dokumentumra orientált optikai lemez-rendszerek, (néha optikai tároló rendszernek, optical filing system-nek is neveznek) közvetlen versenytársai a számítógéppel segített kereső (computer-assisted retrieval, röviden CAR) rendszereknek. A könyv további részeiben a szerző ezt a két technikát hasonlítja össze, hangsúlyozva technikai és

gazdaságossági jellegzetességeiket, amelyek hatással lehetnek alkalmazásukra egyes dokumentumtároló és -kereső szituációkban.

A második rész címe fejezi ki pontosabban azt, amivel a könyv igazából foglalkozik: CAR kontra optikai tároló rendszerek (CAR vs. optical filing systems).

A CAR rendszer a számítógépes hardver és szoftver, valamint a mikrofilmen, mikrofilchen vagy egyéb mikroformaként tárolt dokumentumok indexelését és visszakeresését segítő mikrográfiai berendezésből áll. Így ez a technika képes kombinálni a mikrográfiai technika helymegtakarítási és egyéb előnyeit a számítógépekkel azzal a tulajdonságával, hogy képes a mágneslemezen tárolt indexadatok gyors kezelésére. A CAR-ral ellentétben az optikai tároló rendszerek egyértelműen a számítógépes technikára épülnek, a dokumentumképek digitalizált tárolási lehetőségét kihasználva. Az indexadatokat általában itt is mágneslemezen tárolják.

A rész elején a szerző a két rendszer alapvető bemutatására törekszik, majd külön szekciókban sorra veszi az egyes összehasonlítási lehetőségeket, elsőként a szkennerek és a mikrofilmkamerák összehasonlítására vállalkozik. Ezek hasonló szerepet töltenek be, de különböznek az alkalmazott technikákban, az eszközökben, a képek minőségében és a sebességben. Mindezeket részletesen tárgyalja a szerző.

A mikrográfiai és az írható/olvasható optikai lemezek eltérnek egymástól a rögzített információ típusában, a rögzítés folyamatában, és olyan sajátosságokban, mint a kapacitás, stabilitás, kompatibilitás, költségek és sokszorozhatóság. A rögzítés technikáját tekintve, a mikrofilmes rendszerek már több mint fél évszázada léteznek, az újabb változtatások inkább csak finomításokat jelentenek, semmint jelentősebb újításokat. Ugyanakkor a szerző megállapítása szerint, a könyv megírása idején az írható/olvasható optikai lemezek a fejlődés olyan stádiumában voltak, mint a mikrográfiai technikák az 50-es és 60-as években, amikor több rögzítési módszer és termék versengett a vásárlók figyelméért. A prototípusokat már a 70-es években bemutatták, de kereskedelmi forgalomban kapható csak 1983-tól volt Észak-Amerikában. A szerző négy technikát mutat be. Lényeges különbségként azt állapítja meg, hogy amit optikai lemezeire rögzítettek, azonnal visszakereshető és megjeleníthető, míg a mikro-

filmkamerák esetében még további lépésre van szükség.

A továbbiakban részletes elemzést olvashatunk a tárolási kapacitásról. Mivel ez többféle tényezőtől függ, a szerző ezek összefüggéseit részletesen, esetenként pedig terjedelmesebb táblázatokban is elemzi. Kevésbé részletes az egy oldalra jutó költségek elemzése.

Bár az optikai tároló rendszerek bizonyos formái lehetővé teszik a távoli online elérést, általában ezeket is sokszorosítva kell eljuttatni a felhasználóhoz. Ezekben a mikroformákat találja jobbnak a szerző, de megállapítja, hogy ezek felbontóképessége minden másolási generációban 10%-ot romlik, míg ilyen veszteség az optikai lemezek esetében nincs.

A stabilitást kétféle szempontból is értékeli a szerző: mennyi ideig lehet adatokat rögzíteni, s meddig tárolhatóak azok visszakereshetően. Az első szempontból az optikai lemezek vannak előnyösebb helyzetben, míg egyes mikroformáknak legalább 100 évet jósolnak, szemben az optikai lemezek 10-30 évével. A kialakulásuk óta eltelt rövid idő miatt a szerző némileg még ebben is kételkedik, bár elismeri, hogy a technika fejlődésével lehetővé válhat a rögzített anyagnak más formákra való átvitele.

Foglalkozik még a szabványosítás és kompatibilitás kérdéseivel, valamint a jogi szabályozással. A mikroformák időbeli előnye ekkor még természetesen érvényesült ezekből a szempontokból.

A továbbiakban a visszakeresési jellemzőket hasonlítja össze. A keresés lényege nagyjából megegyezik a két formánál. Számítógépes indexek jelzik, hol találhatóak fizikailag a keresett dokumentumok. Maga a keresés két lépésben zajlik. Megállapítjuk, hogy keresőkérdésünknek milyen dokumentumok felelnek meg, majd ezeket visszakeressük a jelzett mikroformákról vagy optikai lemezekről. A tényleges fizikai megvalósulás természetesen különbözik. A szerző elismeri ugyan az optikai lemezekben való keresés nagyobb gyorsaságát, de aztán azt is kimutatja, ha 13 másodpercet nyerünk minden keresésen, akkor 275 keresés során nyerhetünk egy órát. Szintén cáfolja azt, hogy a nagyobb tárolási kapacitás miatt különösebb előnyöket jelenthetne, hogy az optikai lemezek esetében nagyobb valószínűséggel fordulhat elő az, hogy a következő dokumentum is ugyanazon a lemezen szerepelhet. Termé-

szetesen ehhez is részletes táblázatot ad. Számmottevő megtakarítás viszonylag kis anyag esetében érzékelhető, pl. számításai szerint 100 000 oldalas anyag és napi 200 keresés esetében évi 23 óra megtakarítás érhető el, de az idő nagyobb tárolási kapacitású lemezek és napi több keresés esetén még növekedhet. Speciális előnyt jelenthetnek az optikai lemezek esetében az ún. jukeboxok vagy wurlitzerek, ilyenkor párhuzamosan több lemezben lehet egyszerre keresni.

Fontos szempontként jelentkeznek a rendszer költségei. Az éves működési költségeket három variációban számította ki a szerző: különböző oldalszámok és napi visszakeresési alkalmak mellett, az optikai lemezek a jukeboxok esetében közelítik meg legjobban a CAR rendszert de ekkor is alulmaradnak, pontosabban felette maradnak. (Egymillió oldal évenkénti bevitele, napi ezer keresés mellett 276 170 illetve 261 100 dollár a költség.)

Ezt követően azt várhatnánk, hogy valamilyen végső összegzés következik, pl. a kapott adatok értelmezése, s így a két módszer mérlegre tétele, de helyette váratlanul összebékítésükre kerül sor a hibrid megvalósítási lehetőségek bemutatásával. Szerzőket idéz azzal kapcsolatban, hogyan lehet a két megoldási lehetőséget összekombinálni. Legjobban akkor alkalmazhatóak ezek, amikor már sok dokumentumot rögzítettek a korábbiakban mikrofilmen, s ezek átvitele optikai lemezekre túl sokba kerülne.

A szöveges részt részletes, csaknem hét oldalas bibliográfia követi a szerzők betűrendjében. (Meg kell jegyezni, hogy a szövegen belül külön hivatkozásokkal nem találkozhatunk.) Ezt az amerikai kiadványokban megszokott, magyarokban gyakran hiányolt index, vagyis mutató követi. Itt érte az a csalódás a recenziót, hogy a CD-ROM-ot keresve megtudhatta, hogy az ezzel kapcsolatos információk a 10-15 oldalra korlátozódnak. Ebből rájöhett arra is, hogy megtévesztette az a cím, ami alapján hajlandónak mutatkozott az ismertetés elkészítésére. Valójában csak az első részben, (4-16. l.) van arról szó, amit a cím jelöl (így ez tarthat számot nagyobb körben érdeklődésre), a továbbiakban csak egy-egy speciális forma összehasonlítására kerül sor.

Az eddigiek alapján talán úgy tűnhet, hogy túlságosan elfogultnak érezzük *William Saffady* a mikrográfiai rendszerek irányába. Valójában azonban inkább az látszik valószínűnek, hogy mi vagyunk túlságosan elkötelezettek a másik irány-

ban, s nem vagyunk hozzászokva ahhoz, ha valaki nem kinyilatkoztat, hanem részletes vizsgálódásba fog, mielőtt megfogalmazná véleményét.

Bár a feladatom erről a műről véleményt mondani, mégsem látszik indokoltnak, hogy ez alapján próbáljam a szerzőt megítélni. Némi tájékozódás után megállapítható, hogy Saffady rendkívül kiterjedt szakirodalmi munkásságot folytat. Terjedelmes tanulmányai, elemzése jelennek meg szakfolyóiratokban, elsősorban a *Library Technology Reports*-ban, a *Computer Equipment Review*-ban és a *Computer Technology Review*-ban, ahol egy-egy kérdéskör áttekintésének gyakran szentelnek különszámokat.

A mikrográfiairól is megjelent önálló kötete, *Micrographic systems* címen 1990-ben már a harmadik kiadásban, az első kettőnek a címe Micrographics volt, az első még 1978-ban látott napvilágot. Ahogyan a mű kapcsán már szó volt arról, milyen időbeli előnye volt az ilyen rendszereknek, természetes, hogy a szerző is előbb tudott elkezdni ezekkel foglalkozni, mint az optikai rendszerekkel, de azokra is hamar felfigyelt.

1985-ös *Optical disks, 1985: a state of the art review* című munkája után 1986-ban az *Optical disks for data and document storage* jelent meg, amely 1987-től évente *Optical storage technology* címen folytatódik. 1989-ben bibliográfiát is szentelt a témának (*Optical storage technology: a bibliography*). A most tárgyalt munkához hasonlóan két módszert hasonlít össze az 1990-es *Optical disks vs. magnetic storage*.

Egyéb önálló kiadványai közül említést érdemel a könyvtárgépesítésbe bevezető *Introduction to automation for librarians*, legújabb, 1993-as műve az *Electronic document imaging systems: design, evaluation, and implementation*, melyet, mint legtöbb kötetét a Meckler cég jelentetett meg. Sok esetben a cím is tükrözi, hogy legfőbb feladatának a pillanatnyi helyzet bemutatását tekintti, ebben rendkívül alapos, kevésbé jellemző rá a távlatokban való gondolkodás. Ezért friss írásai rendkívül hasznosak lehetnek az áttekintést igénylők számára, a régebbiek viszont erős jelenhez való kötöttségük miatt viszonylag hamar veszíthetnek aktualitásukból. Így a most ismertetett, már nem a legújabb összefoglalást is ezek figyelembevételével ajánlom az érdeklődők figyelmébe.

Murányi Péter

Érdemel-e a referálás önálló monográfiát?

A számítógépek térhódítása ellenére sem csökkent a referátumkészítés jelentősége, sőt a referátumszövegek egyre többször kerülnek be adatbázisokba, mivel az információ szűrésének jó eszközei. Ezeket a gondolatokat nem a kötet szerzőjétől, hanem az előszót író *F. W. Lancaster*től olvashatjuk, aki - bizonyára sokan tudják - az elektronikus kommunikáció elterjedésével egyúttal a referátumok fokozatos eltűnését jósolta annak idején¹.

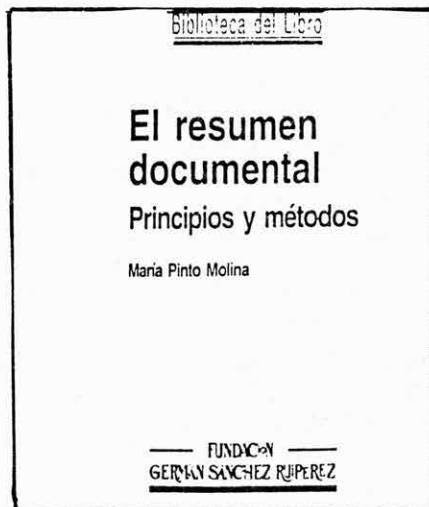
Lancaster azt is kiemeli, hogy *María Pinto Molina*, a Granadai Egyetem tanszékvezető professzorasszonya könyvének eredeti vonása az, hogy a referátumkészítés problémakörét széles perspektívából, többek között nyelvészeti és történeti aspektusból nézi.

Mindehhez hozzátehetjük, hogy a kötet az előszót és köszönetnyilvánításokat, a válogatott bibliográfiát, a mellékleteket és tárgymutatót nem számítva, több mint 350 oldalt tesz ki, és ki ne tartaná fontosnak azt a közel háromszáz bibliográfiai tételt, vagy a referátumkészítés néhány gyakorlati példáját, több idevonatkozó szabvány szövegét, a referáló szolgálatok és kiadványok listáját, referálási útmutatókat, hogy csak néhányat említsünk a függelékben található jól használható anyagokból.

Persze, egy könyv igazán akkor jó, ha az anyag feldolgozása teljességet és/vagy újdonságot nyújt. Különösen így van ez egy spanyol nyelvű szakkönyvnel, amelyet idehaza valószínűleg egy szűkebb kör fog majd csak olvasni.

Pinto Molina könyvének első és igen fontos újdonsága az, hogy az egész könyvet a referátumnak és készítésének szánja. Újabb keletű angol nyelvű könyvet ugyanis többet találunk olyat, amelyek a referátumkészítéssel is foglalkozik, de nagyobb teret inkább az indexelésnek szán.

Ilyen *D. B. Cleveland* és *A. C. Cleveland* könyve², amelynek új kiadása főként a referálással kapcsolatos ismeretek tekintetében tér el az előzótól. Ismételten említhetnénk Lancaster nevét³ és *Jennifer Rowley*-ét, akinek könyve a referálás tekintetében egyike a legjobboknak, de ő is csak a terjedelem viszonylag kis részét szánja e témának⁴. Vannak persze a referátumkészítést kizárólagos témaként feldolgozó olyan klasszikus

PINTO MOLINA, María

El resumen documental : Principios y métodos / Pinto Molina María. - Madrid : Fundacion Germán Sanchez Ruipérez, 1992

munkák is, mint pl. *Edward Crammins* (nem is olyan régi és aligha elavuló) könyve⁵, amelyről ugyanakkor a sok, joggal kiérdemelt, dicsérő jelző mellett sem mondhatjuk el, hogy teljességre törekedne, akárcsak *Rowley* könyvéhez képest is, amely megteszi ezt „kicsiben”. (Cramminsnek nem ez az erénye.)

Ha egy pillanatra visszatérünk a könyv címéhez és annak első részét szó szerint fordítjuk magyarra, furcsa kifejezéssel találkozunk: „dokumentációs referátum”. A spanyol nyelvben ugyanis kétértelműség rejlik a „resumen” szó mögött. Persze terminológiai tarkaság idehaza is van e területen. Elég, ha csak a „referáló ülések” intézményére gondolunk, ahol szóbeli beszámolók, leginkább előadásá formált szemlék hangzanak el.

Pinto Molina könyvében az első fő fejezet az alapanyagé, azaz az elsődleges dokumentumé. A dokumentumhoz az emberi kultúra alapjain elindulva a kommunikációelméleten át jutunk el. Lancaster előszava után nem meglepő, hogy Pinto Molina a dokumentum fogalmát a szövegével kapcsolja össze. A szöveg szerkezetét illetően *T. Van Dijk* nyomán a szerző mikro- és makrostrukturáról beszél, és területekre kerül a szöveg globális

szerkezetét hagyományos sémákban reprezentáló szuperstruktúrák kérdése. Ezt a képet a szövegtipológiák, a szöveg funkciói és jellemzői, végül a kontextus problémája teszik teljessé.

A második fő fejezet a tartalomelemzésé. A tágabb keretet kapjuk meg először. Itt nemcsak a szakirodalmi információ tartalmi feltárásának fogalmával, hanem a nyelvészet fontosabb irányzataival, azaz a struktúrális, a transzformációs generatív és a szövegnyelvészettel, valamint az ugyancsak szerepet játszó logika és pszichológia elemeivel ismerkedhetünk meg.

A tartalomelemzés nyelvi meghatározóinak alapos elemzése követi mindezt, ami aztán kiegészül a nyelvi elemzés mikro- és makro- és szövegsemantikai megvilágításával. Nem hiányzik a nyelven kívüli elemzés fenomenológiai és logikai megközelítése sem, és az egyéb tartalomelemzési iskolákról, valamint a gépi elemzésről is képet kapunk. Ugyancsak szerepel ebben a fejezetben a képi és hangdokumentumok elemzése is.

Miután ebben a közelebbi kontextusban is elhelyezte könyve tárgyát, a szerző a harmadik fő fejezetben a referátumkészítés fogalmaival foglalkozik. Mindenekelőtt áttekintést kapunk a referálás történetéről a kezdetektől napjainkig, külön figyelmet szentelve a kérdéskör spanyolországi történetének.

A referátumkészítés a tartalomelemzésen alapuló legkomplexebb tevékenység, amelynek gyökerei jelentős mértékben gyakorlati tapasztalatokból táplálkoznak. Talán ezért is van, hogy a szerző teljes joggal panaszolhatja fel e kérdéskör tudományos alaposságú feldolgozásának gyengeségét. A referátum definiálásával igen sokan foglalkoztak, sokkal kevesebben tettek azonban valamit is a referálási folyamat megismerésének elmélyítéséért.

Ahogy más fejezetekben is, a szerzői definíciót áttekintés, a meglévő definíciók összevetése előzi meg. Pinto Molina meghatározása a referátumkészítésre, pontosabban (az ő terminológiája szerint) a referálás általános folyamatára vonatkozik. (Mi itt, a továbbiakban, az egyszerűség kedvéért a referálási folyamat terminust fogjuk használni.) Ennek megfelelően a referálási folyamat azt a metamorfózist jelenti, amelyen szöveges dokumentumok mennek át mikrostrukturális (felszíni-szintaktikus) kezdeti állapotukból makrostrukturális (mély, logikai-semanticai) állapotuk eléréséhez és annak azt követő leírásához. Ez az

átváltozás biztosítja két szövegszerveződési forma (az eredeti dokumentum és a referátum) közötti kapcsolatot a közös tartalom útján. Ez az átvaltozás redukációs és építő folyamatokat hoz magával. Az egyik oldalon informatív redukció, a másik oldalon egy redukált modellben való rekonstrukció nehéz és összetett művelete vezet egy olyan új dokumentum létrehozásához, amely az eredeti dokumentum legfontosabb információját reprezentálja az eredetitől különböző kifejezőmóddal, szerkezetben és terjedelemben.

Nem véletlen, hogy a meghatározás ilyen hosszú és komplex. Több iskola felfogását és eredményeit is egyesíti ugyanis magában. Az analitikus-szintetikus információfeldolgozás kettségét is tartalmazza, és aláhúzza a szövegjellegzet. Az eltérő kifejezőmód hangsúlyozásával elhatárolja a referátumot az eredeti mondatait változtatás nélkül átvevő kivonattól (extractumtól), egyértelművé teszi, hogy a referátumnak csak a célszerűség határain belül kell követnie az eredeti gondolatmenetét. Nem pusztán a terjedelmet és az információ fontosságát jelöli meg, hanem közelebb hoz annak megválaszolásához, mit tekintünk fontos információnak.

Nincsen persze arról szó, hogy ezek a kérdések ne kerülnének később napirendre, de már itt világos képet kapunk. A könyv egészére jellemző nagyfokú strukturáltság és az ezt jól követő-közvetítő több szintű (decimális) tagolás mellett egészséges mértékű koncentrikusság jellemzi ugyanis az előadásmódot, azaz a korábban lezögegettekkel más kontextusban és a korábbitól eltérő terjedelemben és kifejezőmódban újra találkozunk, minden szükséges helyen.

A definíciót követően hangsúlyozza a szerző, hogy a referátum a tartalmi feltárás legteljesebb és legreprezentatívabb dokumentumtípusa, így létjogosultsága is alaposan megokolható.

A referálás folyamatát nyilvánvalóan több tényező is befolyásolja. Ezek fakadhatnak a szövegből, és ezen belül lehetnek nyelvek és nyelven kívüliek; összefügghetnek a referátumkészítés feltételeivel, így egy adott referáló szolgálat válogatási szempontjaival, pénzügyi lehetőségeivel; változhatnak a referáló személyével és felkészültségével; módosulhatnak a felhasználók elvárásainak függvényében.

A szerző ezt követően azokat – a téma interdiszciplináris jellegéből fakadóan igen sok területről eredeztethető – tényezőket sorolja fel röviden, amelyek a referátumkészítés kutatásának jövőjét

meghatározzák. Ezek között vannak tudományos tényezők a szövegnyelvészet, a formális logika és a kognitív pszichológia területéről és technológiai jellegűek is, úgy mint az informatika és a telekommunikáció.

A konceptuális részt a módszertan, azaz a referálási folyamat leírása követi. Itt ismét csak joggal állapítja meg a szerző, hogy – bár a referátum a másodlagos publikációs tevékenység sarkköve – nem állnak rendelkezésre megfelelő normák hatékony létrehozásához.

A referálás folyamatában az első lépés a válogatás, amely megelőzi a tulajdonképpeni referálási folyamatot és amelyet a célok meghatározása követ. A célok a szövegre és a referálás külső körülményeire támaszkodva meghatározzák a referálás során követendő kognitív viselkedést.

A referálás már említett analitikus és szintetikus jellege egységet képez; e két folyamat kiegészíti egymást. Nem meglepő, hogy a referálási folyamatot meghatározó analitikus változók között első helyen szerepel a szöveg, hiszen ezt kell a folyamat során átalakítani a referálónak. Ezen belül is a tudományos szöveg tekintetében a Bevezetés - Módszer - Eredmények - Következtetések szuperstruktúrát és az implicitás prioritását, azaz a „régí” ismeretek ki nem mondását és ebből következően az előfeltevések fontosságát emeli ki a szerző.

Az analitikus változók között ott van a referáló is. Előzetes ismeretei, szakmai műveltsége és néhány egyéb tényező mellett különleges figyelmet kap a rövid és hosszú távú emlékezet. Ilyen tényezők még a referáló intelligenciáját és megértését magába foglaló intellektuális képességek és – nem utolsósorban – a referáláshoz rendelkezésre álló idő.

Az olvasásnak döntő szerepe van a referálás folyamatában. A könyvben részletesen leírt komplex folyamata a megértésben, vagy a szöveg interpretálásában csúcsonylik ki. Az olvasási stratégiákat nagy mértékben meghatározzák a referálandó dokumentum típusai és a referálás céljai.

A gyakorlati végrehajtás során a referálás legalább kétszeri és kétféle olvasást feltételez. Az első az általánosabb jellegű tájékozódásé, a második már célzott és jó, ha jegyzetelés kíséri.

Az olvasás-megértés vonatkozásában Pinto Molina többek között a könnyen megjegyezhető, a szövegen kívüli valóság elemeit is magukba foglaló, az olvasás során dinamikusan változó mentális modellek és az interferencia fontosságát

emeli ki. A szerző T. Van Dijk megértési modelljét is felhasználja, miközben rámutat, hogy a megértés végső soron az interpretáción alapul, amely azonban nem jöhetne létre az – ugyancsak ebben a modellben szereplő – szegmentáció, kategorizáció és kombináció nélkül.

Az olvasás feletti szint a tartalomlelemzésé. Erről is igen részletes leírást kapunk, amelyből ismételtelen csak válogathatunk. Megint Van Dijk neve kívánczik kiemelésre, mivel az általa rendszerbe foglalt makroszabályok és makroműveletek a könyvben jelentőségüknek megfelelő hangsúlyt kapnak.

E négy alpműveletre épít aztán B. Endres-Niggemeyer, akinek okfejtése joggal kap a kötetben nagyobb teret, olyannyira, hogy nemcsak az analízis, hanem a szintézis műveleteit is az ő elképzelése alapján tárgyalja Pinto Molina.⁶

A referálás folyamata mellett a referátum definíciója sem maradhat el. A szerző a referátum három sarkalatos jellemzőjét adja meg. Ezek a szöveg, az önállóság és a sokféleség. A szöveg fontosságáról már szó esett. Az önállóság a referátum autonóm voltát, az elsődleges dokumentumtól független létezését jelenti. A sokféleség mögött az áll, hogy a célok függvényében egyazon dokumentum tartalmát többféle referátumban tükrözhetjük vissza.

Itt is jól tetten érhető Pinto Molina könyvének összegző, szintetizáló jellege. Ezek a jellemzők ugyanis elszórtan más munkákban is megjelennek, de együtt és főként a szöveg ilyen mélységű kifejtésével párosítva sehol sem (nem beszélve arról, hogy mindez többszörös kontextusba ágyazva történik meg).

Nem kell hiányolnunk a referálással foglalkozó írásokban gyakori, a referátumot a rokon műfajoktól elkülönítő fejezetet sem. Nehéz határokat húzunk ezek között, még akkor is, ha ezt már többen megtették. Ez a fejezet ennek megfelelően elsősorban a spanyol terminológia iránt is érdeklődők számára lehet fontos, de kiemelésre kívánczik, hogy Pinto Molina (többek között J. Rowley nyomán) azt a leginkább elfogadható nézetet vallja, hogy a referátumot az annotációtól közeli rokonságuk folytán az utóbbi korlátozottabb rendeltetése és rövidebb terjedelme különbözteti meg.

Sajátos felsorolást kapunk a referátum tulajdonságairól. Nem szokatlan a rövideg, a világos és koherens stílus követelménye. Kevésbé szervül mindezzel a gyors feldolgozás, azaz az

eredeti dokumentum és a referátum megjelenése közötti minél rövidebb idő elvárása és egy sor más vegyes természetű követelmény. Az objektív követelményét szokatlan módon kettébontja a szerző, valamiféle „absztrakt” objektivitásra és az eredetinek való minél teljesebb megfelelés, a bibliográfiai leírás pontossága, a szerkezet homogenitása és az értelemzés-nélküliség együttesére.

Sokkal egyértelműbb és a korábbiakból logikusan levezethető az, amit a referátum általános szerkezetéről olvashatunk. A referátum makrostruktúráját a referáló az analízis során nyeri, és ez nem esik szükségképpen egybe az elsődleges dokumentum szerzője által létrehozott makrostruktúrával. A mikrosztuktúra a már említett változatosság jegyében különböző lehet. A szuperstruktúra hagyományos és közismert: ez a bibliográfiai leírás (amellyel kapcsolatban igen részletes útmutatást is kapunk itt), a referátum teste (azaz a tulajdonképpeni szövege) és a referáló neve.

A referátum testének alapvetően az elsődleges dokumentum *Bevezetés - Módszer - Eredmények - Következtetések* szuperstruktúrájának megfelelő szerkezetben kell megjelennie. A stílussal szemben támasztott követelmények között szerepel, hogy a referátum kezdődjék a mondanó egészét reprezentáló (tétel)mondattal, koherens, befejezett szöveg legyen, amely hű az eredetihez, azaz nincsenek benne sem (indokolatlan) elhagyások, sem (szubjektív) interpretáció. Nyilván csak a spanyol nyelv iránt érdeklődő olvasót érdeklik viszont igazán az igeidőkkel és ige módokkal kapcsolatos előírások.

Meglepő módon kétszer is előfordul a könyvben az a követelmény, hogy a stílus „izmokból és idegekből álljon, kötőszóvet nélkül”. Bár sejthető, mit is takar ez a metafora – nevezetesen a töltélszavak, stilisztikai szerepű fordulatok lehetőleg minimális szinten tartását –, aligha tekinthetjük ezt egzakt előírásnak.

Elengedhetetlen, hogy a könyv foglalkozzon a referátumok különböző szempontok szerinti tipizálásával is.

Az informatívítás, vagy ahogy a szerző fogalmaz, az információ sűrűsége alapján megkülönböztetett *indikatív referátum* az analitikus mélység és az információsűrűség két tengelyével ábrázolt grafikon legmagasabb pontján foglal helyet, hiszen mind sűrűsége, mind mélysége a legnagyobb. Ez a típus jeladó szerepű, könnyen előál-

lítható. Terjedelmének felső határát Pinto Molina ötven szóban határozza meg.

Az *informatív referátum* mélysége és sűrűsége is kisebb. Ez a referátumtípus tartalmazza az elsődleges dokumentumban leírt célokat, módszereket, eredményeket és következtetéseket. Jellemzőinél fogva akár az elsődleges dokumentum helyettesítőjeként is felléphet az általános ismeretekkel megelégedő felhasználók számára. Terjedelme az eredeti terjedelmének függvényében 100-300 szó.

A szerző felveti, hogy a referátumok osztályozása főként terminológiai tekintetben következtelen. Az indikatív és az informatív referátum elkülönítésére komplex megközelítést ad, ami alapvetően megállja a helyét, még akkor is, ha az informatívítás megítélésére vannak más, ugyancsak hasznosítható, de ebben a munkában figyelembe nem vett nézetek is.

A probléma az *indikatív-informatív referátumokkal* kezdődik. Ezek ugyanis – ahogy a szerző is leírja – nagy népszerűségnek örvendenek, de nem illeszthetők be az általa megalkotott koordinátarendszerbe.

Kicsit hasonló és egyúttal fordított a helyzet az analitikus referátummal. Ez a típus beilleszthető a koordinátarendszerbe, de legtöbbször az informatív referátummal azonosítják, vagyis nem tekintik önálló típusnak.

A *kritikai referátum* esetében viszont csak helyeselhetünk. Sokan felvetik létjogosultságát, de még többen a recenzio műfajába sorolják, ahogyan Pinto Molina is teszi ezt, hiszen a kritikai elem belépésével elvész az objektívítás.

A referátum szerzőség szempontjából is osztályozható. Pinto Molina szembesíti egymással az elsődleges dokumentum szerzőjének két ellentmondó jellemzőjét: a téma alapos ismeretét és az objektívítás hiányának lehetőségét, amely éppen a szöveghez való közelség következménye lehet. Nem foglal viszont állást az ilyen szerzői (auto)referátumok értékét illetően. Tegyük hozzá, igen nehéz is elvi alapon állást foglalni ebben a kérdésben.

A másik oldalról, a referáló szempontjából nézve persze nyomatékosan felhívja a figyelmet arra, milyen fontos volna a cikkek szerzőinek el-sajátítaniuk a referálás technikáit, hiszen az auto-referátumok gyakran kerülnek be változtatás nélkül referáló lapokba, adatbázisokba.

A referátum szemszögéből történő kategorizáláshoz visszatérve, még meg kell említenünk a

feldolgozott dokumentumtípusok, a terjesztés módja (referáló lapok, adatbázisok) szerinti osztályozást, valamint a táblázatos, moduláris, távirat-jellegű stb. referátumok felsorolását. Ebben a fejezetben kapunk rövid összefoglalást a referátum lehetséges funkcióiról is.

Az elsődleges dokumentum szerzője mellett készíthet referátumokat az adott szakterület valamely másik szakértője is, de ilyen esetben is gyakran hiányoznak a szerzőtől referálási ismeretek.

A referátum par excellence szerzője a hivatásos referáló, akinek többek között az olvasás és írás mesterének, nagy tárgy- és világismerettel rendelkező személynek kell lennie. Képzésének és továbbképzésének lehetséges színtereiről, szakmai szervezeteiről is áttekintést kapunk a könyvben.

A szabályozás és gépesítés fő fejezetében a szabályozás fontosságáról ír a szerző. Áttekinti több ismert szerző referálási útmutatásait, és tömören összefoglalja saját útmutatásait. Ugyancsak megismerhetünk egy sor referálási útmutatót, instrukciót és több szabványt is.

Képet ad a gépesítés több ismert kísérletéről is, de leszögezi, hogy a gépesítést a tevékenység hangsúlyozottan intellektuális jellegét figyelembe véve sem szabad eleve elutasítanunk, bár tudnunk kell, hogy az ezen a téren elért eredmények még igen szerények.

A már említett kiegészítő részeket megelőző utolsó fő fejezet a referáló szolgálatokról és referáló folyóiratokról szól. Ez sem kizárólagosan történeti, és nemcsak a szolgálatok leíró „listáját” kapjuk meg, hanem tipológiájukat is. Az ismert referáló folyóiratok bemutatása pedig kiegészül egy rövid „know how”-val, azaz a referáló folyóiratok kiadásának követelményeit tartalmazó útmutatóval.

Érdemel-e a referálás önálló monográfiát? – tettük fel az egyáltalán nem költői kérdést. María Pinto Molina meggyőződött róla, ez a téma önállóan is tartalommal tölt meg akár egy vaskos kötetet is.

„Aki sokat markol, keveset fog.” – tartja a közmondás. Aligha igaz azonban ez esetünkben. Egy ilyen összetettségű könyvben aligha elkerülhető bizonyos mértékű egyenetlenség, ami azonban messze nem zavaró, tehát csak azt mondhatjuk, kár, hogy nem angolul (horribile dictu, magyarul) íródott ez a kötet. Sokkal szélesebb olvasói kör figyelmére lenne méltó a referátumkészítésnek ez az alapos, sokoldalú, átfogó tudományos monográfiája.

Koltay Tibor

Irodalom

1. LANCASTER, F.W., NEWAY, J.M.: The future of indexing and abstracting services. In: Journal of the American Society for Information Science, 33.köt., 3.sz., 1982., p.183-189.
2. CLEVELAND, D.B., CLEVELAND, A.C.: Introduction to indexing and abstracting. 2nd ed. Englewood : Libraries Unlimited, 1990.
3. LANCASTER, F.W.: Indexing and abstracting in theory and practice. London: Library Association, 1991.
4. ROWLEY, J.E.: Abstracting and indexing. 2nd edition. London: Clive Bingley, 1989.
5. CREMMINS, E.T.: The art of abstracting. Philadelphia: ISI Press, 1982.
6. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: A referáló tevékenységének folyamatmodellje. (Referátum) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39.évf., 7-8. sz., 1992., p. 369. KOLTAY T.: A referálás modelljei. In: Könyvtári Figyelő, 36.évf., 3-4.sz., 1990., p.273-280.

Megjelent

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár két új kiadványa!

KONCZ KÁROLY: TÖRTÉNETEK A KÖNYVTÁRBAN

és

BÉL MÁTYÁS: BUDA VÁROS LEÍRÁSA

3. Buda visszavívása

Utánrendelhető féláron:

BÉL MÁTYÁS: BUDA VÁROS LEÍRÁSA

1. A kezdetektől Mohácsig

2. A török Buda

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
1371 Budapest, Pf. 487.
Kádár Lászlóné Számviteli osztály

MEGRENDELŐSZELVÉNY

Megrendelem a FSZEK kiadványait:

Koncz Károly:	Történetek a könyvtárban.....	pld. (116,- Ft /db)
Bél Mátyás:	Buda város leírása 1.	pld. (98,50Ft / db)
	Buda város leírása 2.	pld. (129,- Ft / db)
	Buda város leírása 3.	pld. (600,- Ft / db)

A megrendelő neve: .....

címe: .....

.....

1994. ....

P.H.

.....
aláírás